

9 października 2023 roku

Dr hab. Bogumił Szmulik, prof. ucz.
Wydział Prawa i Administracji
UKSW w Warszawie

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Jana Artymowskiego
pt. *Ewolucja myśli ustrojowej Stronnictwa Demokratycznego*
napisanej na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego pod
kierunkiem dr hab. Jana Majchrowskiego, prof. UW, Warszawa 2023, ss. 259.

I. Temat i tytuł rozprawy

Zagadnienie badawcze objęte tytułem recenzowanego opracowania stanowi interesujący i ważny problem badawczy. Jest to temat nie opisany w istniejącym piśmiennictwie odnoszącym się do działalności Stronnictwa Demokratycznego, dlatego z uznaniem należy odnieść do wyboru tematu dysertacji doktorskiej. Potrzebę podjęcia tytułowej problematyki uzasadnia nie tylko brak stosownej monografii, ale także widoczny niedostatek opracowań odnoszących się do analizy koncepcji programowych stronnictw politycznych. Jednocześnie wybór przedmiotu dociekań refleksji ustrojowej pozwala na pokazanie pewnej ponadczasowości problematyki poruszanej w pracy, bowiem refleksja nad ustrojem państwa, demokracją czy – jak konsekwentnie pisze w pracy Autor – praworządnością, choć współcześnie używa się raczej pojęcia legalizm, towarzyszy nam od zarania dziejów myśli polityczno-ustrojowej. Celem rozprawy doktorskiej była – udana – rekonstrukcja i analiza ewolucji myśli ustrojowej Stronnictwa Demokratycznego we wszystkich trzech – ustrojowo odmiennych – okresach jego działalności (II Rzeczpospolita, Polska Ludowa oraz III Rzeczpospolita) oraz wykazanie istnienia w tym względzie stałych wątków, niejako „kotwic” świadczących o demokratycznym charakterze tego ugrupowania.

Podsumowując wybór tematu stwierdzam, że tematyka przedstawionej mi do recenzji rozprawy doktorskiej została dobrana właściwie i stanowi istotny problem badawczy. Recenzowana dysertacja wypełnia istniejącą lukę oraz – dzięki wnikliwej analizie tematyki – będzie cennym opracowaniem dla osób zajmujących się tą tematyką, zarówno dla teoretyków, jak i praktyków.

Sposób sformułowania tytułu nie budzi zastrzeżeń o charakterze językowym. Tym niemniej Doktorant mógłby rozważyć ewentualną zmianę słowa „myśl” na słowo „koncepcja” lub „doktryna”. Przy czym można zauważyć, że Autor w swoich rozważaniach wykracza poza przedstawienie samej myśli ustrojowej Stronnictwa Demokratycznego oraz jej zmiany w okresie ponad 80 lat funkcjonowania tej partii, swoimi rozważaniami obejmuje całokształt refleksji społecznej, politycznej i ustrojowej Stronnictwa Demokratycznego, jednakże całościowo wszystkie wątki są powiązane z przedstawianymi przez to ugrupowanie koncepcjami ustrojowymi.

Niniejsza recenzja obejmować będzie nade wszystko ocenę merytoryczną rozprawy naukowej, zwłaszcza realizację celów i założeń metodologicznych, a także uwagi natury formalnej oraz wnioski końcowe.

II. Ocena merytoryczna rozprawy

By zrealizować cel swoich badań Doktorant posłużył się zróżnicowanymi metodami dla przedmiotu szczegółowych analiz dokonywanych w kolejnych rozdziałach. Podstawową metodą badawczą zastosowaną w pracy jest metoda historyczno-prawna, oprócz niej wykorzystana została metoda hermeneutyczna, oraz pomocniczo metoda formalno-dogmatyczna. Uważam, że Doktorant dobrał właściwe metody badawcze do analizowanej tematyki i dzięki temu osiągnął zamierzone efekty naukowe. Tym niemniej trzeba w tym miejscu zauważyć, iż mgr Jan Artymowski nie dokonał we wstępie do pracy przedstawienia wybranych przez siebie metod badawczych z uzasadnieniem ich wyboru, więc w tym względzie piszący niniejszą recenzję zmuszony był poczynić samodzielne ustalenia.

Praca zawiera liczne odwołania do dokumentów programowych oraz wydawnictw partyjnych Stronnictwa Demokratycznego oraz literatury przedmiotu

dotyczącej zagadnień związanych z jego działalnością. Baza bibliograficzna przywołana w rozprawie jest stosunkowo obszerna. Składa się na nią 256 pozycji. Przy czym materiały partyjne stanowią pośród nich – 48, acz zaliczono tu również sprawozdania stenograficzne z posiedzeń Sejmu PRL, które powinny być raczej wydzielone w „inne materiały”. Podobnie dyskutować można z zaliczeniem do literatury - w części „artykuły” - publikacji w „Biuletynie Centralnego Komitetu Stronnictwa Demokratycznego” oraz „Biuletynie Stronnictwa Demokratycznego” w mojej ocenie należy je raczej zaliczyć do kategorii materiałów partyjnych.

Zasadniczo pozytywnie oceniam konstrukcję recenzowanej rozprawy. Plan pracy jest klarowny i dobrze skomponowany. Poszczególne części redakcyjne są wyodrębnione ze względu na ich zakres czasowy i w jego ramach Autor dokonuje analizy ewolucji myśli ustrojowej Stronnictwa Demokratycznego. Recenzowana praca liczy jak już wspomniałem 256 stron. Rozprawa doktorska mgr Jana Artymowskiego ma poprawną, logiczną strukturę, którą w sposób czytelny ukazuje spis treści (s. 2). Zastosowany podział dobrze wskazuje na wielość konkretnych, interesujących zagadnień, a jednocześnie nie przytłacza ilością szczegółów. Rozprawa składa się ze wstępu (s. 3 - 10), ośmiu rozdziałów (s. 11 – 240), zakończenia (s. 241 – 246), bibliografii (s. 247 – 259). Poszczególne rozdziały są spójne i zasadniczo dobrze przemyślane, a ich kolejność jest właściwa. Rozdziały nie zostały podzielone na podrozdziały stąd wywód jest prowadzony przez Autora ciągiem. Układ strukturalny recenzowanej rozprawy jest logiczny, spójny i przejrzysty. Podział rozprawy na osiem ułożonych chronologicznie rozdziałów można bronić ze względu na tematykę rozprawy. Przedstawienie ewolucji myśli ustrojowej SD wymaga podejścia do tego zagadnienia z uwzględnieniem wydarzeń zachodzących w życiu politycznym II Rzeczypospolitej Polski Ludowej oraz III Rzeczypospolitej. Zapatrywania konstytucyjne SD i ich ewolucja odbywały się bowiem w ścisłym związku z otoczeniem politycznym, które całym w okresie funkcjonowania partii było bardzo zmienne. Tym niemniej pewnym brakiem jest nieumieszczenie w pracy rozdziału dotyczącego partii politycznych jako takich i próby umiejscowienia Stronnictwa Demokratycznego w podziale socjopolitycznym. Autor od razu przechodzi po prostu do przedstawiania myśli ustrojowej Stronnictwa Demokratycznego w konkretnym okresie historycznym,

poczynając od jego powstania. Tym mniej poszczególne części pracy zachowują właściwe proporcje i układają się w racjonalnie ułożone sekwencje, a w rezultacie tworzą klarowny wywód.

Wstęp zawiera zasadnicze elementy wymagane w rozprawie. Zakres i cele opracowania zostały trafnie wskazane i przedstawione we wprowadzeniu. Nie zawarto w niej analizy założeń metodologicznych prac, jednakże przedstawiono podstawowe wątki rozwijane w poszczególnych rozdziałach rozprawy.

Doktorant wyraźnie sformułował główny problem badawczy i szczegółowe problemy badawcze. Główny cel badawczy zawiera się w zbadaniu koncepcji ustrojowych Stronnictwa Demokratycznego oraz ich ewolucji na tle zmieniającego się bardzo dynamicznie otoczenia politycznego. Analizują objęto także zagadnienie, na ile obecna myśl ustrojowa Stronnictwa Demokratycznego koresponduje z tym, co głosiło ono na początku swojego istnienia, tj. w latach 1937-1939.

Na potrzeby badań związanych z przygotowaniem dysertacji, w ramach głównego problemu badawczego sformułowane zostały następujące założenia badawcze: - przez 80 lat swojego istnienia w skrajnie różnych warunkach ustrojowych Stronnictwo Demokratyczne zachowywało jednak pewne stałe i niezmiennie postulaty ustrojowe; - myśl ustrojowa Stronnictwa Demokratycznego w okresie PRL, choć mieściła się w obowiązującym wtedy nurcie, zawierała wiele elementów składających się na pojęcie demokratycznego państwa prawa, które były wprowadzane w życie; - przywiązanie do idei samorządności i dbałość o pozycję ustrojową samorządu terytorialnego były, na przestrzeni historii SD, stałe obecne w głównym nurcie jego myśli i propozycji ustrojowych; -po przełomie roku 1989 Stronnictwo Demokratyczne wróciło w swoich ustrojowych koncepcjach i postulatach do tych założeń, które legły u podstaw jego powstania”.

Główną tezą przedmiotowej rozprawy jest twierdzenie, iż dorobek ustrojowy Stronnictwa Demokratycznego jest nad wyraz spójny i konsekwentny, co może zaskakiwać, zważywszy na to, że kształtował się w trzech różnych warunkach ustrojowo-politycznych niezależnie jednak od tego myśl ustrojowa partii przez cały czas zasadzała się na kilku fundamentalnych wartościach. Jakkolwiek ich rozumienie i interpretacja bywały różne w zależności - przede wszystkim - od okoliczności

zewnątrznych, to jednak trwale zakorzeniły się w ustrojowych koncepcjach i propozycjach partii. Myśl ustrojowa Stronnictwa Demokratycznego w ocenie Autora była w tych różnych warunkach oparta na przywiązaniu – do różnie rozumianej – praworządności, dla której nawet w warunkach Polski Ludowej, Stronnictwo Demokratyczne konsekwentnie i – co ważne – skutecznie zdobywała kolejne „przyczółki”. W okresie Polski Ludowej, praworządność Stronnictwo Demokratyczne ujmowało jako obowiązek przestrzegania prawa i działania w jego granicy zarówno przez organy państwa, jak i przez obywateli. Stronnictwo Demokratyczne od początku Polski Ludowej zgłaszało postulat – jeszcze przedwojenny postulat – utworzenia Trybunału Konstytucyjnego, a co najmniej od 1958 roku – przywrócenia Trybunału Stanu. Opowiadało się również za wprowadzeniem sądownictwa administracyjnego. Od początku lat 80 – tych ubiegłego wieku Stronnictwo Demokratyczne domagało się również wprowadzenia zasady niedziałania prawa wstecz, bezwzględnego obowiązku publikacji przepisów czy wymogu zgodności prawa krajowego z ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi. Od początku swego istnienia stało też na straży pozycji ustrojowej parlamentu, w tym wzmocnienia jego funkcji kontrolnej. Od zarania swego istnienia Stronnictwo Demokratyczne poświęcało sporo uwagi prawu wyborczemu. Przy czym dopiero po upadku PRL-u wróci do przedwojennych postulatów wyborów pięcioprzymiotnikowych, z podkreśleniem znaczenia zasady proporcjonalności. Opowie się również za zmniejszeniem liczby okręgów wyborczych i zmianą zasad podziału mandatów poselskich. Stronnictwo Demokratyczne podkreślało również zawsze znaczenie samorządu terytorialnego.

Właściwe rozważania w pracy ujęte zostały w ośmiu rozdziałach, których wyodrębnienie nie skłania zasadniczo – jak już podnosiłem – do uwag krytycznych.

W pierwszym rozdziale omówiono genezę i okoliczności powstania Stronnictwa Demokratycznego w przedwojennej Polsce. Stanowiące jego zaczątek Kluby Demokratyczne, zaczęły powstawać na jesieni 1937 roku, zaś samo SD powołano do życia w kwietniu 1939 roku, a więc niespełna pół roku przed wybuchem wojny.

W rozdziale drugim przedstawiono wojenne losy Stronnictwa Demokratycznego, rozdział ten nie zawiera w praktyce wątków ustrojowych, ze

względu na to, że Stronnictwo Demokratyczne nie uczestniczyło w głównym nurcie życia politycznego zarówno w kraju, jak i na emigracji.

Zagadnienia myśli ustrojowej obejmującej również okres drugiej wojny światowej, acz głównie pierwsze lata powojenne zostały przedstawione w rozdziale trzecim, w którym również w istotnej części obecne są wątki historyczno – polityczne związane z umiejscowieniem Stronnictwa Demokratycznego w nowej niedemokratycznej konfiguracji politycznej.

Rozdział czwarty jest opisem ewolucji Stronnictwa i jego myśli konstytucyjnej w czasie przełomu roku 1956 i następnych latach gomułkowskiej „małej stabilizacji”. To czas dynamicznego odradzania się SD i jej myśli programowej. Przy czym jak zauważa Autor postulaty zgłaszane przez partię zmierzające do wprowadzenia pewnych rozwiązań i mechanizmów właściwych dla państw demokratycznych, nie zmieniały istoty trwającego systemu demokracji ludowej. W tym okresie nie były zresztą w praktyce realizowane.

Rozdział piąty dotyczy okresu schyłku rządów Władysława Gomułki i rządów Edwarda Gierka, w okresie tym Stronnictwo Demokratyczne w zasadzie nie rozwijało swojej myśli ustrojowej.

Osobny rozdział szósty poświęcono krótkiemu okresowi lat 1980 – 1981 ze względu na jego znaczenie dla ożywienia refleksji ustrojowej Stronnictwa Demokratycznego oraz zapoczątkowanie przez nie, skutecznie prac nad wprowadzeniem do systemu ustrojowego PRL-u: Trybunału Konstytucyjnego, Trybunału Stanu oraz sądownictwa administracyjnego.

Rozdział siódmy dotyczy okresu po ogłoszeniu stanu wojennego, aż do 1988 roku, w praktyce koncentruje się na przedstawieniu losów politycznych Stronnictwa Demokratycznego w tym okresie, acz Autor wskazuje jako sukces tej partii realizację w 1987 r. – jej kolejnego postulatu ustrojowego, tj. powołania Rzecznika Praw Obywatelskich.

Rozdział ósmy, znów podobnie jak rozdział drugi ma charakter głównie historyczny i przedstawia rolę Stronnictwa Demokratycznego w przemianach ustrojowych w latach 1988 – 1990.

Ostatni rozdział dziewiąty to analiza myśli ustrojowej Stronnictwa Demokratycznego w III Rzeczypospolitej. Od dymisji rządu Tadeusza Mazowieckiego w listopadzie 1990 r., Stronnictwo Demokratyczne znalazło się poza koalicją rządzącą, a w wyniku wyborów z 1991 r. stało się - nie licząc przypadków pojedynczych posłów zdobywających mandaty z list innych ugrupowań – partią trwale pozaparlamentarną bez wpływu na rzeczywistość polityczną i reformy ustrojowe. Tym niemniej w warunkach pozaparlamentarnych partia przetrwała i prowadzi działalność po dziś dzień. Również myśl ustrojowa jest stale obecna w jej dokumentach programowych, jednak bez większych możliwości implementacji tych pomysłów i postulatów. Interesujące jest w tym rozdziale przedstawienie obecnego (z 2009 r.) programu Stronnictwa Demokratycznego, który w niektórych punktach idzie wbrew obecnym w głównym nurcie polityki tendencjom. Wyraża się to przykładowo w postulacie zmniejszenia liczby okręgów wyborczych z 41 do 16 i podziału mandatów metodą Sainte-Lague. Tymczasem głównonurtowe propozycje idą w kierunku albo zwiększenia liczby okręgów wyborczych, albo wprowadzenia mieszanej ordynacji wyborczej co jeszcze bardziej godziłoby w konstytucyjną zasadę proporcjonalności wyborów do Sejmu. Pojawia się w nim również postulat de facto obowiązkowych prawyborów w partiach politycznych, bowiem tym miała by być warunkowana subwencja dla partii politycznych.

Ostatnia część pracy - „Zakończenie”, stanowi syntetyczne podsumowanie całości rozważań prowadzonych w dysertacji. Autor formułuje w nim wnioski odnoszące się do całości przeprowadzonych badań, a także prezentuje przemyślenia i uwagi odnoszące się do współczesnej aktualności myśli ustrojowej Stronnictwa Demokratycznego. Podkreśla, że „wiele nieodzownych we współczesnej Polsce instytucji, które - jak choćby Trybunał Konstytucyjny czy sądownictwo administracyjne - słusznie uznajemy za podstawę funkcjonowania demokratycznego państwa prawa, były na sztandarach SD długo, zanim doszło do ich implementacji do polskiego

systemu” (s. 246). Stwierdza też, jak można uznać, że w sposób zasadny, że „Stronnictwo Demokratyczne jest partią polityczną, która odcisnęła na polskiej myśli ustrojowej swoje mocne piętno” (tamże), mimo, iż nigdy nie było partią dominującą w systemie politycznym. Autor podaje tu też przykład wprowadzenia dwukadencyjności dla wójtów (burmistrzów, prezydentów) miast jako realizacji jednego z postulatów zawartych w programie Stronnictwa Demokratycznego.

Podsumowując krótko merytoryczną ocenę rozprawy doktorskiej stwierdzam, że mgr Jan Artymowski dobrze zrealizował postawione cele badawcze i jasno ukazał wyniki swoich rozważań i analiz. Mgr Jan Artymowski z powodzeniem zrealizował zakładany cel, tj. przedstawił kompleksowe ujęcie tematyki ewolucji myśli Stronnictwa Demokratycznego. Całość prezentowanych analiz cechuje rzetelność naukowa, a jednocześnie nastawienie praktyczne, ukierunkowane na możliwość praktycznego wykorzystania czynionych analiz również dla współczesnej refleksji prawnoustrojowej. Oceniana rozprawa doktorska, daje dobre podstawy do dalszych badań i przemyśleń, nie tylko doktryny, ale także praktycznych stron życia politycznego, co przekonująco dowodzi tezy o wciąż aktualnej potrzebie refleksji nad ustrojem państwa, jego celami i wielowymiarowością.

III. Uwagi natury formalnej

Analizując stronę formalną dysertacji należy stwierdzić, iż Autor opanował w sposób dobry technikę tworzenia publikacji naukowej. Rozprawę doktorską mgr Jana Artymowskiego charakteryzuje dobra strona literacka, komunikatywny język i ostateczny, zasadniczo dopracowany kształt redakcyjny, odniesienia do cytowanych publikacji zostały sporządzone zgodnie z regułami ich tworzenia. Prezentowane analizy i stosowana argumentacja jest jasna i precyzyjna od strony terminologicznej.

Niewątpliwym minusem jest jednak brak zwięzłych podsumowań rozważań prowadzonych w kolejnych rozdziałach. Powoduje to, że w toku lektury pewne wnioski szczegółowe wynikające z pracy mogą zostać zagubione. Tym bardziej, że w Zakończeniu z samej jego natury, Doktorant przedstawia jedynie najważniejsze ustalenia i wnioski. Oprócz tego nietypowym zabiegiem jest brak wyodrębnienia

mniejszych jednostek redakcyjnych w rozdziałach. Stąd występując rozdziały liczące po kilkadziesiąt stron tekstu ciągiem, co stanowi istotne utrudnienie w lekturze pracy.

Praca jest stosunkowo obszerna i dlatego wręcz nieuniknione było pojawienie widocznych przy uważnej lekturze rozprawy także pewnych mankamentów natury formalnej. Sporadycznie występują błędy językowe, w tym stylistyczne. Korektę uznać należy za staranną. Zarówno w tekście głównym, jak i w przypisach występują nieliczne błędy literowe, względnie braki polegające na pominięciu wyrazów. Nie obniżają one czytelności tekstu. Przypisy są z formalnego punktu widzenia redagowane prawidłowo. Dostrzegam tutaj jedynie nieliczne i drobne usterki, ale w późniejszym przygotowaniu rozprawy do publikacji warto je usunąć.

Truizmem jest stwierdzenie, że praca musi być w maksymalnym stopniu czytelna i stanowić możliwie najbardziej efektywne źródło wiedzy o analizowanych zagadnieniach. Z drugiej strony, źródła wiedzy o faktach powinny stwarzać podstawy szybkiej i sprawnej ich weryfikacji. Osiągnięcie tych celów jest utrudnione, gdy w treści przypisu Autor uzupełnia narrację objętą tekstem głównym zarazem nie informuje jednak o tym, co jest źródłem wiedzy o powoływanych faktach. W recenzowanej rozprawie doktorskiej, jednakże w mojej ocenie tego typu usterka się nie pojawia.

Poza logicznie uporządkowanymi rozdziałami oraz „Zakończeniem”, w których mamy do czynienia z solidną analizą merytoryczną, należy zwrócić uwagę również na bibliografię. Bibliografia, zawierająca cenny wybór materiałów źródłowych z całego okresu działalności Stronnictwa Demokratycznego oraz, wydaje się całościowy wybór pozycji piśmienniczych dotyczących dziejów tego ugrupowania. W rozprawie doktorskiej nie znalazł się wykaz skrótów, co należy uznać za jej inny mankament.

Właściwie przygotowana rozprawa doktorska to taka, która nie tylko posiada właściwą formę i stanowi rozwiązanie problemu naukowego, ale jej lektura pozwala także stwierdzić, iż Autor posiada szerszą wiedzę na temat opisywanych zagadnień, niż to wynika z zakresu tematycznego pracy. Takie też odniosłem wrażenie po lekturze recenzowanej rozprawy doktorskiej. Widoczne jest zaangażowanie Autora w prowadzone badania, przez co szeroko opisywany jest kontekst historyczny i politycznych, w niektórych rozdziałach zresztą przeważający nad analizowaniem koncepcji ustrojowych Stronnictwa Demokratycznego.

IV. Wniosek końcowy

Recenzowana praca stanowi potwierdzenie wymaganych kompetencji naukowych mgr Jana Artymowskiego. Stanowi nie tylko oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, ale jest także potwierdzeniem ogólnej wiedzy prawniczej, rzetelności i sprawności naukowej. Autora, zwłaszcza umiejętności analizy zagadnień badawczych. Należy jeszcze raz podkreślić, że Doktorant jasno określił przedmiot i cel swoich badań, w sposób odpowiedni dla podjętego tematu dokonał wyboru źródeł w tym w szczególności dokumentów źródłowych wytworzonych przez samo Stronnictwo Demokratyczne, w oparciu o które w przeważającej mierze powstała będąca przedmiotem oceny rozprawa doktorska. Oprócz tego zgromadził niezbędną, aktualną literaturę przedmiotu. Materiał ten dobrze wykorzystał poddając rzetelnej i krytycznej analizie uwzględniającej kontekst historyczny ich powstania, tak by ostatecznie przedstawić w sposób uporządkowany ewolucją myśli ustrojowej Stronnictwa Demokratycznego oraz jej wpływ na istniejące w Polsce rozwiązania ustrojowe.

Stąd można stwierdzić, że w przedłożonej rozprawie Pan mgr Jan Artymowski wykazał ogólną wiedzę teoretyczną w zakresie nauk prawnych. W szczególności Doktorant: dokonał trafnego wyboru tematyki badawczej, zarówno z uwagi na walory poznawcze, jak i użytkowe; w sposób jasny sformułował cele pracy; odpowiednio wnikliwie zaprezentował temat, uzasadniając jego podjęcie; przestudiował stosunkowo obszerny materiał źródłowy z działalności Stronnictwa Demokratycznego oraz inną związaną z podjętym tematem literaturę, co pozwoliło na rzeczowe przedstawienia wybranego zagadnienia badawczego; przekonująco zaprezentował wyniki badań; wszelkie informacje, przekazał w sposób komunikatywny; wykazał umiejętności posługiwania się metodami właściwymi dla nauk prawnych; sformułował wnioski spójne z celami pracy. W konsekwencji Pan mgr Jan Artymowski w sposób niebudzący wątpliwości dowiódł, że jest przygotowany do samodzielnego prowadzenia pracy badawczej.

Biorąc pod uwagę całość przedstawionej wyżej oceny stwierdzam, że praca mgra Jana Artymowskiego pt. *Ewolucja myśli ustrojowej Stronnictwa Demokratycznego* spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim przewidziane w obowiązujących przepisach. Dlatego wnoszę o dopuszczenie Doktoranta do kolejnych etapów

postępowania zmierzającego do nadania stopnia naukowego doktora nauk społecznych
w dyscyplinie nauki prawne.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Bogumił Szmulik', written in a cursive style. The signature is positioned above a horizontal line.

Bogumił Szmulik

